

Odeon,

Tekst o predstavama „Samice“ i „Istovremeno drugi“

autorskog tandema Matija Ferlin - Jasna Žmak

napisao Igor Ružić

Prije točno dvije godine, dramatičarka i dramaturginja Jasna Žmak snimila je za Odeon ekstenzivni intervju s koreografom i plesačem Matijom Ferlinom, neposrednim povodom njihovog zajedničkog rada na predstavi „Samice“ - što je ujedno koincidiralo i s Ferlinovim povratkom iz višegodišnje, vrlo uspješne i prepoznate inozemne pečalbe u rodni grad Pulu. Iako, poput većine plesnih predstava, malo izvođen, „Samice“ su postale svojevrsni hit domaće kazališne scene, a u međuvremenu Ferlin je, opet prema tekstu Jasne Žmak, kreirao predstavu „Istovremeno drugi“. Zagrebačka publika imala ju je priliku pogledati prije nekoliko dana, u sklopu Tjedna suvremenog plesa koji se, u svom 30. Izdanju, održava od 26. svibnja do 8. lipnja u Zagrebu te, u reduciranoj verziji, u Rijeci.

Prigodno, ali utemeljno na razlozima mnogo važnijim od toga, o 'fenomenu Ferlin' za danas je pisao - Igor Ružić.

Zagrebačka premijera - ili prvo, a najvjerojatnije i jedino gostovanje predstave 'Istovremeno drugi' - održana u sklopu jubilarnog tridesetog izdanja Tjedna suvremenog plesa, dokazala je, između ostaloga, kako ples nije i ne mora biti podcijenjena kategorija, a samu je festivalsku publiku podsjetila na najbolje dane i vrhunce popularnosti ove manifestacije, kad je dvorana Zagrebačkog kazališta mladih bila premalena da bi u nju stali svi zainteresirani. Uz puno poštovanje za festival, u ovom specifičnom slučaju riječ je ipak najprije o interesu za novi rad još uvijek donekle mladog, ali sasvim renomiranog plesača, koreografa, izvedbenog umjetnika i autora – Matije Ferlina.

Istranin porijeklom iz gradića Svetvinčenta, koji je ujedno i poprište Festivala plesa i neverbalnog kazališta, proteklo je desetljeće obilježio svojim dosljednim uspjehom, kako na domaćem, tako još više na inozemnom planu. Do domaćih medija ponekad se probiju neke šture informacije o njegovoj karijeri, poput one da je bio član prestižne plesne kompanije njemačke koreografkinje Sashe Waltz, ili da je u inozemnim tiskovinama naveden kao jedan od stotinu na koje umjetnost ovog stoljeća treba računati. Međutim, ima i nešto bližih referenci, poput Nagrade hrvatskog glumišta za predstavu 'Nastup', čisto plesnu predstavu nastalu u produkciji Studija za suvremeni ples 2010., te nagrade za najboljeg koreografa koju mu je početkom 2013. dodijelilo Društvo za suvremeni ples, strukovna udruga plesača i koreografa Slovenije. Predstava 'Samice' - sljedeći rad koji je producirana na ovim prostorima, a ne u Kanadi, gdje Ferlin često boravi i umjetnički djeluje - nastala je 2011. u koprodukciji Istarskog narodnog kazališta u Puli i slovenskih partnera, baš kao i najnovija predstava 'Istovremeno drugi' 2012.

Nije teško zato shvatiti da Matija Ferlin više nije samo velika nada nego jedan od sasvim realiziranih potencijala domaće izvedbene scene i ime koje je (ne samo svoju) publiku već uvjerilo da mu treba vjerovati, a svaki njegov novi rad pogledati, po mogućnosti više puta. Nije stoga čudno da su zagrebačke premijere njegova dva najvažnija rada u posljednjim godinama, ona kojima je potvrdio svoj status, bile neobično dobro posjećene. Ali, naravno,

reprize se nisu dogodile. Zašto je tome tako, trebalo bi pitati agente kulturne politike, koji unatoč velikim pričama o decentralizaciji, jednakim mogućnostima za sve te proklamiranim ali ne i dosljednim planom podržavanja onoga što se danas naziva 'izvršnost' (kao da riječ kvaliteta više nije dovoljno kvalitetna), ipak ne uspijevaju podržati projekte poput onih koje Ferlin pokreće u Istarskom narodnom kazalištu – Gradskom kazalištu Pula, u suradnji s ljubljanskim Zavodom Emanat ili institucijama poput Cankarjevog doma. 'Samice' 2011. i 'Istovremeno drugi' godinu kasnije, nastali su upravo zahvaljujući podršci i izmaknutoj, nesredišnjoj poziciji pulskog kazališta te njegovoj vjeri u domaće snage, točnije vjeri i resursima koje te snage imaju na raspolaganju upravo zahvaljujući pravilnom odnosu prema produkciji i autorstvu s domaćeg terena. Kako za kvalitetu treba i vremena i prostora, INK je Ferlinu prirodni saveznik, a rezultat su predstave iz kojih je razvidno da bi teško mogle nastati u vrevi metropolskog kulturnog života. Pogotovo uzme li se u obzir da se i 'Samice' i 'Istovremeno drugi' na sličan način bave upravo odmakom od uobičajenih tokova, kako na formalnom i strukturnom, tako i na tematskom planu. Iako drukčijeg vizualnog koda, i s razlikama u tretiranju dramskog i izvedbenog teksta, kao i samog jezika, ta dva naslova čine cjelinu, i moguće ih je, pa čak i poželjno, čitati na taj način, s otvorenim krajem koji možda najavljuje i trilogiju.

'Samice' je u Zagreb 2011. doveo festival Perforacije, shvativši da unutar svoje poprilično neselektivne selekcije mora biti mjesta i za predstavu koja je na granici dramskog i nedramskog, plesnog i verbalnog, to jest za teatar pokreta koji nije samo to, već i dramska igra koja ne može funkcionirati bez svoje scenske realizacije - iako sam predložak dramaturginje i dramske autorice Jasne Žmak jest vrlo potentan i pogodan za razne vrste interpretacija, ne samo pozoričnih nego i radijske, te naravno – filmske. Jer, riječ je o višestruko primjenjivoj distopiji u kojoj devet žena nedefinirane dobi, identiteta i porijekla, zatvorene u kući pod prijetnjom također neobjašnjene ekološke katastrofe, svode svoj život na svakodnevne rituale i ispade anksioznosti, i egzistencijalne i one utemeljene u konkretnoj životnoj situaciji u kojoj jesu, a sve s očekivanjem i žudnjom za nečime ili nekime tko, ili što, treba doći.

Na postavkama izvrgavanja smisla, dramske kauzalnosti i jezične podloge ne samo u dramskom pismu – što su povijesne avangarde donekle apsolvirale i već kanonizirale - autorica je zamagljenoj distopijskoj zajednici svojih, isključivo ženskih, likova dodala i naizgled jednostavnu, ali i vrlo potentnu karakteristiku u jeziku. Jezik teksta je obrnut, točnije obrnuta je sintaksa, pa je red inače točno napisanih riječi u rečenici dosljedno suprotan uobičajenom, što jezik sam gotovo postavlja u prvi plan, dok eksplikaciji kao i razumijevanju, ali i dramskoj igri samoj daje neočekivane otvore kako u značenjskom tako i u izvedbenom polju. Međutim, u igri između jezika i teksta s jedne te izvedbe s druge strane, Matija Ferlin kao inicijator projekta, njegov redatelj i suizvođač, uz pomoć dramaturga Sandra Siljana, učinio je sve kako bi i ova druga komponenta svojom atraktivnošću i problematičnošću dostojno parirala jezičnoj raskoši iskošenog pogleda na strukturu i značenje što ga ona emanira. Drugim riječima, vizualni i gestualni kodovi predstave nisu ništa manje zahtjevni i zanimljivi, od jednostavne sintaktičke igre i začudnosti koju donosi.

Paradirajući i osvajajući publiku tom obrnutošću, koja na koncu čak i najobičnijim, ili najsvakodnevnijim rečenicama daje drukčiju boju, a nerijetko i značenje, Jasna Žmak je svojim 'Samicama' automatski dala kvalitetu za koju bi inače trebalo dosta didaskalijskog i ostalog dramatičarskog materijala kako bi se donekle približila imaginiranoj slici. Narativ je

ogoljen do jednostavnosti opisa situacije i istodobno zamagljen u svojim problemskim čvorovima, poput izbjegavanja definiranja mjesta i vremena radnje, objašnjenja ili barem imenovanja ekološke katastrofe koja je njihov okoliš učinila otrovnim i ostavila ih s minimumom hrane i, što je još važnije, nedostatkom pitke vode. U tako suhoj i otrovnoj atmosferi, misao trajno bježi u beskonačno dok se bavi konačnim, a svakodnevnu rutinu prekidaju eshatološke slutnje kojima izvrnutost daje začudnost i pjesničku kvalitetu.

Jezik sam tako dolazi do izražaja, kao i potraga za značenjem. Iako gledateljevo uho dosta brzo uspije uhvatiti kod i pratiti obrnuti tekst, kao da je riječ o standardu, sam čin izgovaranja tako preokrenutih replika nužno od poznatih riječi u nepoznatom rasporedu stvara kovanice i fraze koje, zbog prirode jezika i izvedbenih zakonitosti, podjednako u konačnici rezultira ne samo odmakom od norme, nego i sasvim novim značenjskim sklopovima. Postupak sasvim legitiman - no ipak imanentan pisanoj umjetničkoj formi, najprije pjesništvu a tek onda drami - u izvedbi tako postaje alatom za očuđenje. Ne na način automatskog pisanja i posljedičnog automatskog govorenja, niti kao u pojedinim psihijatrijskim slučajevima kad iskustvo jezika postane autor ili nadautor, a subjekt koji izgovara tek proizvođač materijalnih zadosti govora, istodobno i surogat i rob. Međutim, i protagonistice 'Samica' su tek nositelji, označitelji napunjeni ne karakterom, kao u dramskoj formi, nego jezičnim ulogama ili – ulogama jezika. Iako govore istim jezikom i u istom su izvedbenom kodu, uloga svake od 'Samica' arbitrarna je već i samim time što je izvornik pisan bez podjele na dramska lica, prije kao dramska poema nego kao dramski tekst u ustaljenom smislu.

Arbitrarnost je na djelu i u samoj podjeli, s obzirom na to da Silvio Vovk i Matija Ferlin - kao jedina dva muška izvođača u ansamblu koji čine Csilla Barath Bastaić, Lada Bonacci, Jadranka Đokić, Lana Gojak, Ivana Krizmanić, Dijana Vidušin i Romina Vitasović - također govore replike pisane u ženskom rodu, te kostimski i gestualno ne odudaraju od sustava koji je, između ostaloga i naslovom, određen kao isključivo ženski. Rodne karakteristike ipak nisu izbjegnute, jer kostimi, čiju kreaciju uz Desanku Janković potpisuje sam Ferlin, jesu naglašeno ženski, na tragu etno slikovitosti koja ne odaje jasnu zemljopisnu pripadnost, nego je prije na tragu folklorne uniformnosti, s obzirom da spaja elemente kakvi se mogu naći u nošnjama od Meksika do Bjelorusije, jednako kao i od Dubrovnika do Osijeka. Seciranje zakonitosti što ih nudi predstava 'Samice' ne može izbjeći niti ostatak vizualnog koda predstave. Ona igra na otvorenoj sceni pulskog INK, kako bi paradoksom oprimirala klaustrofobiju u kuću zatvorene ženske zajednice i prisilu prirode koja je postala zagađena svojom voljom ili ljudskim djelovanjem. Ključni elementi scenografije Mauricija Ferlina su obični papiri formata A4, raspoređeni poput starinskog parketa ili pločica u kuhinjama građanskih stanova prijašnjih stoljeća, a čija je karakteristika da se igrom pomiču, pa se zadani raster također troši, upravo kao i ne pretjerano obilni resursi koji su samicama na raspolaganju.

U isti sklop ulazi i bizarni pokret, do detalja konstruirana osobna gestikulacija - lagani trzaji i tijela i lica u mimici, čine grotesknu situaciju 'Samica' još uvjerljivijom. U svakom pojedinom segmentu njihova je pojavnost istodobno i lucidna i luckasta, a svijet stvoren na pozornici istodobno sasvim drukčiji od svakog poznatog, i baš zato još poznatiji. 'Samice' su stoga vjerojatno pomalo i posveta ruralnom životu, čak i lokalnom (što bi se dalo naslutiti znajući koliko je redatelj i koreograf vezan uz svoje istarske korijene i male lokalne zajednice), ali je i

metafora svih 'izgubljenih, poniženih i prevarenih - ne samo društvenim djelovanjem ili nedjelovanjem, nego i silama prirode, ili jednostavno sudbine. Riječ samica, kako stoji na kraju programske knjižice, ima mnogo značenja: njezina referenca može biti i neudana žena i žena bez djece, ali i usamljena žena ili osamljena ptica, te zatvorska ćelija za jednu osobu i, na koncu, vrsta tambure. Višestrukost značenja naslova ujedno je i najava svih unutarnjih napetosti i namjerno ostavljenih praznih polja u izvedbenom rasteru, za popunjavanje kojeg interpretacijom nije naodmet uzeti i nekoliko sasvim jasnih referentnih tragova, od Beckettovih 'Svršetka igre' i 'U očekivanju Godota', do Lorcinog 'Doma Bernarde Albe'. Mada, još poveznica moguće bi bilo naći i drugdje.

'Istovremeno drugi' također je distopija te lako ju je shvatiti i kao svojevrsni nastavak 'Samica', ali u drugom prostoru i nekim ipak drukčijim postavkama. Iako nisu programirane u slijedu, te dvije predstave imaju nekoliko sličnosti: najprije suradnju Matije Ferlina i Jasne Žmak kao autora predstave i autorice tekstualnog predloška, te scenografa Mauricija Ferlina, ali i temu – odnos čovjeka s čovjekom i odnos ljudi s prirodom, što god ta priroda bila. Formalna sličnost je i izvedbeni ključ koji nudi interpretativno čitanje predloška, pa ako je u 'Samicama' to bio jezik sam i njegova dramska uloga, u 'Istovremeno drugi' nema eksperimenta s jezikom, ali ima s njegovo reprezentacijom, točnije s njegovim učinkom u samom izvedbenom polju. U ovom slučaju govor ostaje privilegija izvana. Umjesto da pripada plesačima koji govore ili dramskim treniranim izvođačima koji odustaju od hijerarhije svojih sposobnosti i vještina pa se govorom i dramskom glumom služe podjednako kao i pokretom sve do granice plesa ili preko nje, ovdje govor pripada glumcima koji sudjeluju u predstavi, ali ih nema na pozornici. Jer tekst je - bez obzira na njegovu usmjerenost, to jest bilo da je opis ili replika - čitan i snimljen te je kao tonski zapis istodobno i didaskalija, i zvučna kulisa i objasnidbeni element, kontekstualizirajuće vezivo koje iz određenog razloga, ili niza razloga, ne smije biti pripušten pozornici, ili prepušten izvođačima.

Distopijski aspekt predstave 'Istovremeno drugi' podsjeća najprije na film 'Fahrenheit 451' Francoisa Truffauta i na istoimeni roman Raya Bradburyja koji mu je poslužio kao predložak, ali je i nastavak 'Samica' nakon što su one, iako sad u potpuno drukčijem izvedbenom kolektivu, izašle iz kuće, na metaforičkoj i zbiljskoj razini. Umjesto zatvaranja u sigurnost zatvorene nastambe koju na istodobno suosjećajni i kritički način 'propagiraju' 'Samice', ovaj svojevrsni nastavak zagovara odlazak iz civilizacije, izlazak iz kruga nepogode, bijeg u prirodu i povratak njoj. No, 'Istodobno drugi' nije ekološka početnica ili njeujdžersko pomodno propagiranje povratku korijenima, jer sasvim dovoljno naglašava koliko je rez odlaska iz takozvane civilizacije u takozvanu divljinu bolan, mukotrpan i pun opasnosti.

Koncept predstave i jest pratiti snalaženje u prostoru nelagode, okruženja na koje protagonisti nisu navinuti i s kojim imaju ne samo niz praktičnih nego i mentalitetnih, čak i ideoloških problema, a trajna tema su tragovi koje na njima ostavlja civilizacija, to jest način života ostavljen tamo gdje voda izlazi iz zida kad se otvori slavina, a svjetlo i toplina mogući su u bilo koje doba dana pritiskom na odgovarajuće puce.

Iz nelagode proizlazi zajedništvo pa kao i u 'Samicama', kolektiv je zapravo izvođačko tijelo, jedinstveno u svojim pojedinačnim različitostima što ih emaniraju primarno plesači Claudia Fancello, Tomislav Feller, Liz Kinoshita, Roberta Milevoj i ponovno – sam Matija Ferlin. Kako se s vremenom smanjuje razgovor između pet protagonista, tako na mjesto izgovorenih

riječi, koje u samoj izvedbi nisu izgovorene nego ih publika čuje sa spomenutog 'zvučnog titla', na sceni je sve više pokreta, od pojedinačnih plesnih etida do zajedničkih ritualnih koreografija koje su po strukturi, samom pokretu ali i značenju, te položaju u dramaturškoj liniji predstave – nalik obredu. Granica između govora i pokreta, to jest mogućnost da se riječi zamijene kretnjom, odnosno verbalno fizičkim, gradirana je od početka predstave kad uz pojedinu repliku izvođači samo podignu jednu ruku, do sve suptilnijeg pokreta i kolektivne koreografije pri kraju. Lagani dvokoraci, čučnjevi i padanja, valjanje po podu, histerični pa i u udaljenoj stilizaciji animalni izvedbeni impulsi pojedinaca daju naslutiti da se Ferlin i u ovom radu pita gdje je zapravo porijeklo jezika, pa bio taj jezik i koreografski, te koliko je prijevod, bez obzira ide li od verbalnog jezika do jezika pokreta ili obrnuto, moguće preskočiti, inovirati ili preokrenuti.

Jednoznačni odgovor, naravno, predstava ne nudi, ali dosljednom upotrebom koda prijevoda daje naslutiti zašto je od Bradburyja posuđena metafora s izopćenicima iz civilizacije koja je već progutala samu sebe, a iz koje su u konačnom čin antikulturne paranoje, protjerane i knjige – što je jasan znak političke i svake druge diktature. Oni koji bježe od takve posljednje faze civilizacije, ili možda prve faze novog stadija civilizacija koji iz ove perspektive nije moguće tako zvati, sa sobom nose knjige i uče ih napamet - kako bi spriječi njihov neminovni fizički nestanak, bilo pod orkestriranom kampanjom posebnih službi zaduženih za paljenje knjiga kod Bradburyja, bilo pod nerazjašnjenom vatrom koja im prijete kod Jasne Žmak i Matije Ferlina. Ako je civilizacija svedena na učenje tekstova, pa i cijelih romana napamet, to je poprilično jasan znak da je kultura otjerana nekoliko koraka unatrag, na same njezine početke kad je usmena književnost bila i jedina. Dovodeći u ne direktnu ali ipak jasnu vezu odustajanje od govora u izvedbi i svođenje cijelog verbalnog materijala na samo dva glasa - koji na snimci čitaju i replike i didaskalije, pisane na način proze pa se stoga u njima nalaze i opisi krajolika i pretpovijest scenskog događanja te intimna razmišljanja pojedinih protagonista - predstava postaje komentarom današnje i buduće situacije kulture izmaknute iz sustava vrijednosti svijeta koji će se neminovno sam zapaliti. Pritom, jednostavnost odluke da zvučne titlove čitaju samo dva glasa, možda i sasvim slučajno, podsjeća na povijesnu činjenicu da su u zemljama s istočne strane Željezne zavjese sinkronizacije inozemnih televizijskih programa i filmova uvijek radili spikeri, a ne glumci, i da je se s jednim, ili eventualno tek dva glasa, pokušavalo nadomjestiti višeglasje izvornika. Ideološku matricu te činjenice – odnosno prakse na račun koje se Zapad često šalio i koju je uzimao gotovo kao metonimiju pluralizma kako je on bio shvaćen u državama Istočnog bloka - predstava ne ponavlja, ali joj daje svojevrsni identitet, pa čak i legitimitet. Pogotovo je tako u svjetlu Bradburyjevog izvornika, koji je bio čitan i kao aluzija na režime u kojima je demokracija zamijenjena diktaturom proletarijata, ali koju danas, nekoliko desetljeća i povijesnih previranja kasnije, treba gledati drukčije.

Ako je 'Samicama' prepoznao jezik kao materijal kojim se treba baviti u kazalištu, u svojoj sljedećoj predstavi 'Istovremeno drugi' Matija Ferlin zahvaća šire - iako je estetski zanimljivija ona prva. No, ionako naizgled jednostavnija po strukturi i otvorenom završetku odlaska na pučinu, druga nudi brojne načine političkog, ideološkog pa i kulturološkog čitanja. Nimalo slučajno, scenografsku bazu ove predstave čini slika Henrija Rousseaua 'Gladni lav se baca na antilopu', čiji naivni prosede skriva nekoliko slojeva mogućih razumijevanja. Izabравši, zajedno s Mauriciom Ferlinom, upravo tu sliku kao zid ispred kojeg se odvija cijela predstava, Matija Ferlin sasvim jasno od samog početka ne dopušta gledatelju da izvedeno

shvati kao neku vrstu zagovora povratka u okrilje prirode kao ultimativnog svijeta dobre, pravde i održivog razvoja, već, dakle, ili kao čistu opreku civilizaciji ili kao njezin kontrolni mehanizam. Štoviše, njegovi protagonisti nisu najsretniji svojim izborom, čak u njega pomalo i sumnjaju, a boravak na otvorenom prouzrokuje probleme s kojima im se nije lako nositi. Pored toga, u njihovoj razradi života po pravilima prirode jedino što im u procesu svakodnevnog preživljavanja preostaje, kao mogući bijeg u intelektualno i svjesno djelovanje, jest čitanje, a za to im je potrebna Guttenbergova civilizacijska tekovina.

Utopijski zanos s kojim predstava završava, odlazak u nepoznato nakon novo-otkrivene prirodne datosti – mora - ne rješava taj problem protagonista predstave, niti ih uspijeva pretvoriti u bilo što značajnije ili personaliziranije od skupine pokusnih kunića u ljudskom obličju, kojima je sudbina možda namijenila da spase ostatke kulture i ljudskog duha, ali ni ona, a ni oni sami, pa ni gledatelji, nisu na kraju uvjereni da je tome baš u potpunosti tako. Razvojna komponenta posljednja dva velika ansambl-projekta Matije Ferlina tako se logično sklapa u cjelinu koja misli izvedbene umjetnost u totalu – od ideje do realizacija, a u namjeri još i dublje. Jednostavno, plesač i koreograf prepustio se kreativnom impulsu i pitanje je što bi još iz njegove radionice moglo izići, pod uvjetom da mu inspiracija i želja za temama kojima se i drugi bave, ali ne tako pregnantno, ne presuše.

Je li utopija i dalje moguća, pitanje je koje ne prolazi. Matija Ferlin i Jasna Žmak svoje su odgovore dali u predstavama 'Samice' i 'Istovremeno drugi', koje bi mogle biti i dio većeg ciklusa, s obzirom na formalne sličnosti i tematsku srodnost. Pristup je zadan, polje otvoreno, a prvi uspješni koraci odrađeni, pa se hrvatsko kazalište, kao i njegova publika, treba pripremiti na još jedan udar s ruba. S obzirom na trenutno stanje i ponude i potražnje, možda je potreban upravo netko tko dolazi iz ne-kazališne, a pogotovo ne-domaće kazališne sfere -kako bi suvremenost izvedbenih umjetnosti i sasvim formalna pitanja od kojih se više ne može bježati, čak i u institucijama, dobila svoje scensko opravdanje. Bilo kako bilo, otvorila mu se vrata domaćeg teatra u velikom stilu ili ne, Matija Ferlin ima budućnost, možda baš zato što se, kako pokazuje i njegova najnovija predstava, njome bavi čak i kad ga zanima samo – preživjeti.